

TASKFORCE

NALEVING LEEFTIJDGRENSEN TABAK

NIX18
NIET ROKEN - NIET DRINKEN

RAPPORTAGE 2016

WAVE 2

Inhoud

1	Inleiding	3
1.2	Aanleiding	4
1.3	Planning en opzet TNLT mystery shop bezoeken	4
1.4	Samenstelling Wave 2	5
2	Naleving vergewisplicht vs. naleving leeftijdsgrens.....	7
3	Naleving vergewisplicht bij 18- en 19-jarigen	9
3.1	Wanneer is er sprake van een correcte naleving van de vergewisplicht?	9
3.2	Naleving vergewisplicht tabak- & gemakzaken	9
3.3	Naleving vergewisplicht benzinestations.....	10
3.4	Naleving vergewisplicht overig.....	10
3.5	Naleving vergewisplicht naar subgroepen	11
4	Naleving leeftijdsgrens bij 17-jarigen	12
4.1	Naleving leeftijdsgrens bij 17-jarigen door tabak- & gemakzaken en benzinestations sterk gestegen	12
4.2	Naleving leeftijdsgrens bij tabak- & gemakzaken	13
4.3	Naleving leeftijdsgrens bij benzinestations.....	13
	ID gevraagd?.....	13
	Geen sigaretten verkocht?	13
4.4	Naleving leeftijdsgrens naar subgroepen	14
5	Mannelijke of vrouwelijke mystery shopper en de 5 effecten op naleving vergewisplicht en leeftijdsgrens	15
6	Conclusies	16

1 Inleiding

Op 1 januari 2014 is de wettelijke leeftijdsgrens voor tabaksverkoop verhoogd naar 18 jaar. Uit verschillende onderzoeken is naar voren gekomen dat de naleving van de leeftijdsgrens nog niet overal volledig plaats vindt. Teneinde een structurele verbetering van de naleving van de leeftijdsgrens bij tabaksverkoop te bewerkstelligen, hebben de brancheorganisaties NSO, BETA, BOVAG, VNPI en TZN - met (financiële) ondersteuning van de tabaksfabrikanten - de Taskforce Naleving Leeftijdsgrens Tabak (TNLT) opgericht.

TNLT wil een effectieve bijdrage leveren aan een integrale oplossing voor de problematiek van jeugdroken en de naleving van de leeftijdsgrens bij de ruim 30.000 tabaksverkooppunten in Nederland. De activiteiten van TNLT staan niet op zichzelf, maar zijn een nieuw onderdeel van de al bestaande campagnes van genoemde brancheorganisaties om de naleving van de leeftijdsgrens bij tabaksverkoop substantieel te verbeteren. Zo wordt er door de branches al veel geïnvesteerd in zaken als voorlichting en training van het winkelpersoneel, technische hulpmiddelen voor correcte leeftijdsvaststelling en voorlichting richting de consument.

Uit verschillende onderzoeken blijkt ook dat tussen 56 en 70% van de rokende jongeren onder de achttien jaar hun tabaksproducten nooit zelf kopen, maar verkrijgen middels vrienden, familie en/of derden. Dit probleem kan natuurlijk niet alleen door de retail worden opgelost, maar vergt een gecoördineerde actie van alle belanghebbenden om te komen tot een daadwerkelijke gedragsverandering bij de jeugd en hun directe omgeving.

Het sluitstuk van goede naleving van de leeftijdsgrens is een adequaat systeem van handhaving door de overheid.

1.2 Aanleiding

Volgens een onderzoek van Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen (ook wel: "Bureau Nuchter" genoemd), in het voorjaar van 2015 uitgevoerd in opdracht van de staatssecretaris van VWS, bleek dat het ongewogen gemiddelde nalevingcijfer over alle tabaksverkoopkanalen op 32,4% bleef steken. De tabak- & gemakzaken scoorden met een gemiddeld nalevingcijfer van 36,6% boven het gemiddelde. De benzinestations bleven met 17,8% goede naleving beduidend onder het gemiddelde nalevingcijfer.

Dit was en is niet alleen onaanvaardbaar voor de overheid en politiek, maar zeker ook voor de betrokken verkooppunten en de branches zelf. De politiek eist, terecht, van het betrokken bedrijfsleven dat de naleving op een zo kort mogelijke termijn (al binnen een jaar) substantieel verbetert. TNLT heeft zich vervolgens tot doel gesteld om bij te dragen aan een verbetering van de naleving op zo kort mogelijke termijn.

Hiertoe heeft TNLT een plan van aanpak opgesteld. De kern van dit plan van aanpak bestaat uit het verrichten van een zeer groot aantal controles op de naleving van de leeftijdsgrens. Het is de bedoeling dat alle betrokken verkooppunten in de categorie tabak- & gemakzaken en benzinestations, alsmede een groot aantal overige zaken, meerdere keren per jaar worden bezocht en gecontroleerd. Dit zal worden gedaan door middel van mystery shoppers. De uitkomsten van deze bezoeken wordt vervolgens gedeeld met de aangesloten brancheorganisaties of commerciële organisaties, die een effectieve terugkoppeling naar de betrokken verkooppunten verzorgen.

Het integrale plan van aanpak is terug te vinden op de website van TNLT (www.tnlt.nl) en is eind oktober 2015 naar de staatssecretaris van VWS gestuurd en begin december naar de betreffende woordvoerders in de Tweede Kamer. Het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL) zowel als de automatenbranche (verenigd binnen de Tabaks- en Zoetwarengroothandel Nederland, TZN) ontwikkelen een eigen aanpak en vallen daarom buiten de reikwijdte van dit plan. Hetzelfde geldt voor de resterende verkooppunten in de horeca met "losse verkoop".

In de afgelopen maanden is de werkwijze zodanig aangepast dat alle tabak- & gemakzaken plus alle benzinstations regelmatig worden gecontroleerd met een terugkoppeling van de checkresultaten naar de winkel. Ook andere branches zijn benaderd (o.a. drogisten en boekwinkels met verkoop rookwaren) maar veelal hebben die aangegeven niet deel te willen nemen en zelf voor de verbetering te zullen zorgdragen. Deze branches worden op basis van een steekproef meegenomen in de onderzoeken van de taskforce.

1.3 Planning en opzet TNLT mystery shop bezoeken

TNLT zal tussen november 2015 en juli 2016 in vier golven (Waves) in totaal zo'n 15.000 mystery shop bezoeken (laten) uitvoeren. Voor de eerste Wave is hiervoor de opdracht aan het onderzoeksbureau Panteia verstrekt. Deze eerste Wave vond plaats in november-december 2015 en bestond uit ruim 4.000 bezoeken door 18- en 19-jarige mystery shoppers. Het volledige onderzoeksrapport, alsmede een samenvatting hiervan is tevens op de website van TNLT terug te vinden.

In januari-februari vond de tweede Wave met wederom zo'n 4.000 bezoeken door 18- en 19-jarige mystery shoppers plaats. Deze Wave werd aangevuld met 1.000 mystery shop bezoeken door 17-jarigen volgens het door het ministerie van VWS gepubliceerde onderzoeksprotocol van Bureau Nuchter. Ook voor de tweede Wave heeft TNLT Panteia als onderzoeksbureau in de arm genomen. Het integrale onderzoeksrapport van Panteia is terug te vinden op de website van TNLT. Navolgend treft u een door TNLT zelf opgestelde samenvatting hiervan aan.

In maart-april volgt dan de derde Wave. Deze zal qua omvang en indeling vergelijkbaar zijn met de tweede Wave. Bovenop deze drie in het plan van aanpak aangekondigde Waves zal er in juni / juli 2016 nog een vierde Wave plaatsvinden. Deze zal alleen bestaan uit 1.000 mystery shop bezoeken door 17-jarigen. Daarmee zal het totaal aantal mystery shop bezoeken dat TNLT tussen november 2015 en juli 2016 laat uitvoeren uitkomen op 15.000, waarvan 3.000 volgens het protocol van Bureau Nuchter.

Omvangrijke mystery shop programma's zoals die van TNLT vormen organisatorisch een grote uitdaging. Helemaal wanneer er ook een groot aantal bezoeken door 17-jarigen moeten worden uitgevoerd. Voor de 17 jarige shoppers wordt namelijk een uitgebreider protocol gebruikt en worden de 17 jarige shoppers voorafgaand, tijdens en na afloop van het onderzoek door een volwassene begeleid. Daarnaast worden zij (en hun ouders) uitvoerig geïnformeerd over het doel en de opzet van het onderzoek. Hierdoor was het voor TNLT niet mogelijk om al in de eerste Wave te starten met mystery shop bezoeken door 17-jarigen.

Voor het uitvoeren van de controles volgens het protocol van Bureau Nuchter heeft TNLT in eerste instantie Bureau Nuchter zelf benaderd. Bureau Nuchter heeft echter te kennen gegeven deze opdracht niet te kunnen aanvaarden. In de op de TNLT-site gepubliceerde Panteia-rapportages betreffende Wave 1 en Wave 2 wordt uitgebreid ingegaan op de methodes en procedures van zowel de mystery shop bezoeken uitgevoerd door 18- en 19-jarige mystery shoppers als die van de mystery shop bezoeken uitgevoerd door 17-jarige mystery shoppers.

1.4 Samenstelling Wave 2

In Wave 2 zijn alle verkooppunten binnen de branches tabak- & gemakzaken en benzinestations uit Wave 1 opnieuw bezocht. Daarnaast zijn 1.000 extra verkooppunten bezocht uit andere branches. De adressen van de te bezoeken verkooppunten zijn aangeleverd door TNLT. De in totaal 5.000 adressen zijn onder te verdelen naar de verschillende betrokken branches:

1. Tabak- & gemakzaken
2. Benzinestations
3. Drogisten
4. Snackbars
5. NS stations
6. Avondwinkels

Van de 5.000 aangeleverde adressen, heeft bij 4.607 adressen (ruim 92%) een aankoop(poging) plaatsgevonden. Bij 393 adressen was een aankoop(poging) niet mogelijk, omdat het verkooppunt;

- was gesloten, deels of helemaal,
- verkocht geen tabak/sigaretten (meer),
- was woonhuis of ander bedrijf,
- was onbemand tankstation.

In Wave 2 is gewerkt met zowel 18-19 jarige shoppers als met 17 jarige shoppers. Per Wave wordt een kwart van tabak- & gemakzaken en benzinestations geselecteerd om te worden bezocht door een 17 jarige shopper. Na vier Waves zijn dan alle tabak- & gemakzaken en alle benzinestations (in totaal circa 4.000 verkooppunten) eenmaal bezocht door een 17- jarige shopper.

In Wave 2 zijn 936 tabak- & gemakzaken en benzinestations bezocht door een 17- jarige shopper. Deze

verkooppunten vormen samen een goede afspiegeling van de populatie tabak- & gemakzaken en benzine-stations. Tabel 1 toont een overzicht van alle 4.607 bezochte verkooppunten, uitgesplitst naar bezoeken door 18-19 jarige shoppers en bezoeken door 17 jarige shoppers.

tabel 1 Aantal verkooppunten tabak waar een aankoop(poging) is gedaan naar (sub-) branche 1ste Wave 2015 en 2e Wave 2016

	Wave 1 18-19 jarigen		Wave 2 18-19 jarigen		Wave 2 17 jarigen	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Tabak- & gemakzaken wel NSO lid*	1.083	27,8%	808	22,0%	263	28,1%
Tabak- & gemakzaken geen NSO lid	503	12,9%	552	15,0%	188	20,1%
Subtotaal	1.586	40,8%	1.360	37,0%	451	48,2%
Benzinestations Cluster**	388	10%	284	7,7%	96	10,3%
Benzinestations Oliemaatschappij	615	15,8%	449	12,2%	149	15,9%
Benzinestations Overig	1.057	27,2%	775	21,1%	239	25,5%
Subtotaal	2.060	52,9%	1.508	41,1%	484	51,7%
Drogist	246	6,3%	305	8,3%	n.v.t	n.v.t
Snackbar	n.v.t	n.v.t	384	10,5%	n.v.t	n.v.t
NS stations	n.v.t	n.v.t	54	1,5%	n.v.t	n.v.t
Avondwinkels	n.v.t	n.v.t	60	1,6%	n.v.t	n.v.t
Subtotaal	246	6,3%	803	21,9%	n.v.t	n.v.t
Totaal	3.892	100%	3.671	100%	936	100%

Bron: Panteia

*De NSO (de brancheorganisatie voor de tabaksdetailhandel) heeft voorheen mysteryshoponderzoeken laten uitvoeren bij NSO-leden. Dat is later uitgebreid naar verkooppunten die volgens de wet wel gelden als tabaksspeciaalzaak maar geen NSO-lid zijn en naar verkooppunten die geen tabaksspeciaalzaak zijn volgens de wet, maar wel erg op dat type winkel lijken. In dit onderzoek zijn alle tabak- & gemakzaken (zowel NSO- als niet NSO-leden) gecontroleerd. De overige tabaksverkooppunten, zoals boekwinkels, zijn steekproefsgewijs bezocht door een mystery shopper.

**De mysteryshoponderzoeken worden uitgevoerd bij nagenoeg alle tankstations met een shop. De ruim 2.000 verkooppunten zijn voor de rapportages ingedeeld in drie categorieën. Deze categorieën hebben betrekking op de omvang van de organisaties. Deze zijn (1) clusters (vanaf 5 tankstations en meer) (2) de eigen tankstations van de oliemaatschappijen; en (3) overige verkooppunten (1 tot 5 tankstations).

2 Naleving vergewisplicht vs. naleving leeftijdsgrens

De wettelijke minimum verkoopleeftijd is vastgelegd in artikel 8 van de Tabakswet en kent kortgezegd de volgende drie elementen:

1. het is verboden om tabaksproducten te verkopen aan personen van wie niet is vastgesteld dat ze onmiskenbaar minimaal 18 jaar zijn;
2. als de koper niet onmiskenbaar 18 jaar of ouder is, is de verkoper verplicht zich hiervan middels het controleren van een geldig ID-bewijs te vergewissen; en
3. op het verkooppunt dient duidelijk te zijn aangegeven dat er geen tabaksproducten worden verkocht aan personen onder de 18.

In de eerder gememoreerde onderzoeken van Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen, die in opdracht van de staatssecretaris van VWS worden uitgevoerd om inzicht te krijgen in de naleving van de leeftijdsgrens voor tabaksverkoop, wordt gebruik gemaakt van 17-jarige mystery shoppers. Aan geen van deze mystery shoppers mag tabak worden verkocht, dus ingeval van een verkoop aan deze 17-jarige mystery shoppers betekent dat automatisch dat de verkoper de wettelijke minimum verkoopleeftijd niet goed naleeft.

Zo'n 12.000 van de 15.000 van de mystery shop bezoeken in opdracht van TNLT worden uitgevoerd door 18- en 19-jarige mystery shoppers. Aan deze mystery shoppers mogen dus tabaksproducten worden verkocht. Uit deze mystery shop bezoeken kan dus niet worden geconcludeerd hoe het met de naleving van leeftijdsgrens voor tabaksverkoop is gesteld. Er kunnen naar aanleiding van de resultaten van deze bezoeken wel conclusies worden getrokken met betrekking tot de naleving van de vergewisplicht door de verkopers van tabak. Immers, deze mystery shoppers zijn niet onmiskenbaar 18 jaar of ouder en de verkoper is wettelijk verplicht zich middels het checken van een geldig ID-bewijs te vergewissen van het feit dat ze daadwerkelijk 18 jaar of ouder zijn.

Door bewust te kiezen voor een groot aantal bezoeken met 18- en 19-jarigen kan TNLT meer mystery shop bezoeken laten uitvoeren. Door het grote aantal bezoeken en de snelle terugkoppeling van de resultaten hiervan, blijft er op de verkooppunten constant aandacht voor goede naleving van zowel de vergewisplicht als de leeftijdsgrens voor tabaksverkoop. Een goede naleving van de leeftijdsgrens begint met een goede naleving van de vergewisplicht. Het vragen van een ID-bewijs aan consumenten die niet onmiskenbaar 18 jaar of ouder zijn moet een vanzelfsprekende actie worden voor verkopers van tabak.

De brancheorganisaties van tabak- & gemakzaken en benzinestations werken hier samen met de ondernemers en hun personeel onder andere middels speciale voorlichtings- en trainingsprogramma's hard aan. Grootschalige mystery shop programma's met 18- en 19-jarigen dragen hieraan bij. Vooral omdat de ondernemers bij de TNLT-aanpak zeer snel – veelal binnen een werkdag – na het bezoek terugkoppeling hierover

ontvangen. Dit kan dan direct met het verkooppersoneel worden besproken en leidt – zo blijkt ook uit onze onderzoeksresultaten – tot een toegenomen naleving van zowel de vergewisplicht als de leeftijdsgrens voor tabaksverkopen.

In deze tweede Wave is TNLT gestart met de eerste 1.000 mystery shop bezoeken uitgevoerd door 17-jarige mystery shop bezoekers. Met de resultaten hiervan kan nu dus ook voor het eerst worden vastgesteld of tabak- & gemakzaken en de benzinestations echt progressie boeken ten opzichte van de nalevingscijfers van begin 2015. In Wave 3 en Wave 4 volgen er dus nog eens twee keer 1.000 bezoeken met 17-jarigen, waardoor het totaal van deze bezoeken dan op 3.000 komt. Dat betekent dat voor eind juli 2016 75% van alle tabak- & gemakzaken en benzinestations door 17-jarige mystery shop bezoekers is bezocht.

Ter vergelijking in de steekproef van die van het onderzoek van Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen in 2015 zaten slechts 204 van de in totaal ongeveer 1.800 tabak- & gemakzaken en 101 van de in totaal ongeveer 2.000 benzinestations.

In het hoofdstuk: “Naleving vergewisplicht bij 18- en 19 jarigen” zullen de resultaten van de tweede Wave op het vlak van vergewisplicht worden weergegeven en worden vergeleken met die van Wave 1. In het hoofdstuk: “Naleving leeftijdsgrens bij 17 jarigen” zullen de resultaten van de tweede Wave op het vlak van leeftijdsgrens worden weergegeven en worden vergeleken met die van het onderzoek van Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen, zoals in het voorjaar van 2015 uitgevoerd in opdracht van de staatssecretaris van VWS.

3 Naleving vergewisplicht bij 18- en 19-jarigen

Volgens de wet moet een verkoper van tabaksproducten zich ervan vergewissen dat de koper 18 jaar of ouder is. Daarom dienen de verkopers iedere potentiële koper die niet 'onmiskenbaar' 18 jaar of ouder is, om een identificatiebewijs te vragen. Aangezien het niet altijd eenvoudig is om iemands leeftijd, jonger of ouder dan 18 jaar, in te schatten, worden op de verkooppunten kopers tot 25 jaar gevraagd hun ID-bewijs te tonen aan verkopers.

3.1 Wanneer is er sprake van een correcte naleving van de vergewisplicht?

De vergewisplicht wordt correct nageleefd wanneer bij een aankoop poging van een jongere tot 25 jaar als aan de volgende twee condities is voldaan:

- gevraagd wordt naar een ID
- het ID vervolgens wordt gecontroleerd op geldigheid (komt de foto op het ID overeen met die van de koper) en op leeftijd (is de koper 18 jaar of ouder). De leeftijdscontrole kan plaatsvinden met een elektronische leeftijdsverificatie.

In deze rapportage wordt bij de vergewisplicht enkel verslag gedaan van het feit of de verkoper de mystery shopper om een ID-bewijs heeft gevraagd. In tegenstelling tot de rapportage van Wave 1 wordt de controle van het ID-bewijs ("wordt het ID-bewijs wel/niet goed bekeken?") niet meer meegenomen in de rapportage. Dat komt omdat uit de mysteryshop-bezoeken van Wave 1 en Wave 2 is gebleken, dat het niet mogelijk is om een sluitende objectieve beschrijving te geven van een ID-controle, zonder een eigen interpretatie van de shopper.

3.2 Naleving vergewisplicht tabak- & gemakzaken

Het totale nalevingspercentage van de vergewisplicht komt in Wave 2 op 66,3%. Dit was in Wave 1 68,7%. Dit is dus een kleine daling in het percentage van de onderzochte verkooppunten dat heeft voldaan aan de vergewisplicht.

De verklaring hiervoor is op dit moment niet duidelijk, maar lijkt bestaan uit de volgende punten:

1. De populaties van door 18- en 19-jarige mystery shopper bezochte tabak- & gemakzaken in Wave 1 en Wave 2 zijn niet gelijk. Zo zijn 451 zaken uit Wave 1 in Wave 2 door een 17-jarige bezocht en is de totale populatie bezochte tabak- & gemakzaken in Wave 2 met 245 zaken gegroeid ten opzichte van Wave 1 (met name door het toevoegen van winkels die lijken op tabak- en gemakzaken, maar volgens de wet geen tabaksspeciaalzaak zijn).
2. Wave 1 en Wave 2 verschillen ook van elkaar voor wat de mix tussen jongens en meisjes binnen de groep van mystery shoppers. In hoofdstuk 5 wordt dit verder toegelicht.

3.3 Naleving vergewisplicht benzinstations

De naleving van de vergewisplicht bij de onderzochte benzinstations laat in Wave 2 een kleine stijging zien t.o.v. Wave 1. Waar in Wave 1 63,2% van de benzinstations vraagt om een ID, is dit in Wave 2 omhoog gegaan naar 64,6%.

Onderstaand overzicht geeft grafisch de vergelijking van de vergewisplicht tussen Wave 1 en Wave 2 bij tabak- & gemakzaken en benzinstations weer.

Nalevingspercentage vergewisplicht	Wave 1	Wave 2
Tabak	68,7%	66,3%
Benzinstations	63,2%	64,6%

3.4 Naleving vergewisplicht overig

In Wave 2 wordt de vergewisplicht in de categorie overig in bij 38,7% van de bezoeken goed nageleefd. Een vergelijking met Wave 1 is voor deze categorie overigens niet mogelijk. De samenstelling van de groep bezochte verkooppunten verschilt daarvoor te veel van die van Wave 1 (zie: tabel 1).

3.5 Naleving vergewisplicht naar subgroepen

Net als bij de eerste Wave zijn er bij de naleving van de vergewisplicht verschillen tussen diverse groepen binnen de categorieën tabak- & gemakzaken, benzinstations en overig.

Zowel in Wave 1 als in Wave 2 scoren de tabak- & gemakzaken die lid zijn van de NSO aanzienlijk beter dan de tabak- & gemakzaken die geen NSO-lid zijn. In Wave 1 was het 75,7% om 53,7%; in Wave 2 is het 74,6% om 54,0%.

Binnen de categorie benzinstations valt op dat de nalevingspercentages bij de drie subgroepen (of clusters) dichter bij elkaar zijn gekomen. Was het verschil in Wave 1 tussen de groep Oliemaatschappij (score 72,5%) en de groep Overig (score 57,5%) nog 15%; in Wave 2 is het verschil in naleving tussen beide groepen teruggegaan naar 7,8% (Oliemaatschappij 69,5% en Overig 61,7%).

Binnen de categorie Overig hebben de verkooppunten op de NS stations het hoogste nalevingspercentage (70,4%). De snackbars scoren op dit punt het laagst: 31,2%.

tabel 2 Nalevingspercentage vergewisplicht naar (sub)groep 1ste Wave 2015 (n=3.892) en 2e Wave 2016 (n=3.671)

	Wave 1 18-19 jarigen	Wave 2 18-19 jarigen
Tabak- & gemakzaken	68,7%	66,2%
Wel NSO-lid	75,7%	74,6%
Geen NSO-lid	53,7%	54,0%
Benzinstations	63,2%	64,6%
Benzinstations Cluster	63,7%	64,8%
Benzinstations Oliemaatschappij	72,5%	69,5%
Benzinstations Overig	57,5%	61,7%
Overig	40,7%	38,7%
Drogisten	40,7%	40,3%
NS stations	n.v.t	70,4%
Avondwinkels	n.v.t	50,0%
Snackbars	n.v.t	31,2%

Bron: Panteia

4 Naleving leeftijdsgrens bij 17-jarigen

Volgens de wet is het verboden om tabaksproducten te verstrekken aan een persoon van wie niet is vastgesteld dat deze de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt. Dit betekent dat tabaksverkooppunten geen tabak mogen verkopen aan personen jonger dan 18 jaar. In Wave 2 zijn 936 verkooppunten, verdeeld over tabak- & gemakzaken en benzinestations, bezocht door een 17-jarige mystery shopper. We spreken van een correcte naleving van de leeftijdsgrens wanneer er geen sigaretten zijn verkocht aan een 17-jarige mystery shopper.

Een opvallende uitkomst is dat in bijna de helft van de gevallen waarin wel aan een 17-jarige is verkocht, toch eerst om een ID-bewijs is gevraagd. In de navolgende paragrafen wordt dit voor tabak- & gemakzaken en benzinestations nader gepreciseerd. Vanwege de kwantitatieve aard van het in opdracht van TNLT uitgevoerde mystery shopper onderzoek kunnen we op dit moment nog geen afdoende verklaring geven voor dit feit. Meer kwalitatief nog nader uit te voeren onderzoek zal hierover uitsluitel moeten geven.

Naar aanleiding van deze resultaten hebben TNLT en de daarin verenigde branches en commerciële organisaties extra acties ondernomen om de verkooppunten van tabak nogmaals te wijzen op het belang van een goede controle van leeftijdsbewijzen. Tevens zijn inmiddels extra hulpmiddelen verstrekt die moeten bijdragen aan een betere leeftijdscontrole. De verwachting is dat dit al spoedig (in Wave 3) tot verbeterde naleving van de leeftijdsgrens bij 17-jarigen zal leiden.

4.1 Naleving leeftijdsgrens bij 17-jarigen door tabak- & gemakzaken en benzinestations sterk gestegen

Een vergelijking van deze nalevingscijfers van Wave 2 met die van het onderzoek dat Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen in het voorjaar van 2015 in opdracht van de staatssecretaris van VWS heeft uitgevoerd laat een spectaculaire verbetering van de naleving van de leeftijdsgrens door de tabak- & gemakzaken en benzinestations zien. Zo is de naleving van de leeftijdsgrens voor tabak- & gemakzaken ten opzichte van het Bureau Nuchter onderzoek van 36,6% naar 56,6% gestegen. Bij de benzinestations is de stijging nog groter. Daar steeg de naleving van de leeftijdsgrens voor tabak- & gemakzaken ten opzichte van het Bureau Nuchter onderzoek van 17,8% naar 51,9%.

Nalevingspercentage leeftijdscontrole verkooppunten 17-jarige shoppers

Nalevingspercentage leeftijdsgrens		Juni 2015*	Maart 2016**
	Tabak- & gemakzaken	36,6%	56,6%
	Benzinestations	17,8%	51,9%

*Bron: Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen

**Bron: Panteia

4.2 Naleving leeftijdsgrens bij tabak- & gemakzaken

In Wave 2 verkoopt 56,6% van de tabak- & gemakzaken geen sigaretten aan de 17-jarige mystery shopper, maar 43,4% wel. Opvallend is dat 77,9% van de tabak- & gemakzaken wel om een ID vraagt aan een 17-jarige mystery shopper. In bijna de helft van de gevallen waarin sigaretten worden verkocht aan een 17-jarige mystery shopper, heeft de verkoper dus wel eerst om een ID gevraagd. In 22,1% van de gevallen wordt er niet om een ID gevraagd.

4.3 Naleving leeftijdsgrens bij benzinestations

In Wave 2 verkoopt 51,9% van de benzinestations geen sigaretten aan de 17-jarige mystery shopper, maar 48,1% wel. Ook bij benzinestations is opvallend dat 77,3% van de benzinestations wel om een ID vraagt aan een 17-jarige mystery shopper. Ook hier geldt weer dat in ongeveer de helft van de gevallen waarin sigaretten worden verkocht aan een 17-jarige mystery shopper, de verkoper dus wel om een ID heeft gevraagd. In 22,7% van de gevallen wordt er niet om een ID gevraagd.

Nalevingspercentage leeftijdscontrole verkooppunten 17-jarige shoppers 2e Wave 2016 (n = 936)

	Nalevingspercentage leeftijdsgrens	Wave 2
	Tabak	56,6%
	Benzinestations	51,9%

Alcohol- & tabaksverkoop aan jongeren 2015; landelijke naleving van de leeftijdsgrens van 18 jaar van de Drank- en Horecawet, K. Schelleman en R. Roodbeen, Nuchter Kenniscentrum Leeftijdsgrenzen, in opdracht van het ministerie van VWS, Nijmegen 2015

ID gevraagd?

	JA	NEE
Tabak- & gemakzaken	77,9%	22,1%
Benzinestations	77,3%	22,7%

Geen sigaretten verkocht?

	JA	NEE
Tabak- & gemakzaken	56,6%	43,4%
Benzinestations	51,9%	48,1%

4.4 Naleving leeftijdsgrens naar subgroepen

Net als bij de 18-/19-jarige mystery shoppers scoren de tabak- & gemakzaken die lid zijn van de NSO aanzienlijk hoger bij de 17-jarige mystery shoppers dan de niet-NSO-leden: 62,4% om 48,9%. Binnen de categorie benzinestations liggen de verhoudingen dicht bij elkaar. De groep "Benzinestations Cluster" scoort het hoogst met 55,2%, de groep "Benzinestations Overig" het laagst met 50,2%. De Oliemaatschappijen zitten er met 52,3% tussenin.

tabel 4 Nalevingspercentage leeftijdscontrole verkooppunten 17-jarige shoppers naar branche en subgroep 2e Wave2016 (n = 936)

	Wave 2 17-jarige shoppers
Tabak- & gemakzaken	56,6%
Wel NSO-lid	62,4%
Geen NSO-lid	48,9%
Benzinestations	51,9%
Benzinestations Cluster	55,2%
Benzinestations Oliemaatschappij	52,3%
Benzinestations Overig	50,2%
Aantal verkooppunten	936

Bron: Panteia

5 Mannelijke of vrouwelijke mystery shopper en de effecten op naleving vergewisplicht en leeftijdsgrens

Tijdens Wave 1 van het TNLT mystery shop programma bleek al dat bij zowel de tabak- & gemakzaken als bij de benzinestations de mannelijke shoppers vaker om een ID-bewijs gevraagd werd dan de vrouwelijke shoppers. Panteia rapporteert dit fenomeen ook voor Wave 2. Dit betekent dus dat het geslacht van shopper effect heeft op het nalevingspercentage. Het is dus zaak om goed te kijken naar de samenstelling van de groep mystery shoppers. Meer mannelijke dan vrouwelijke shoppers leidt tot meer vragen naar ID-bewijzen en dus naar een hoger nalevingscijfer. Omgekeerd betekent een oververtegenwoordiging van vrouwelijke shoppers minder controle van ID-bewijzen en een slechter nalevingscijfer.

Tabel 6 laat zien dat er in Wave 2 bij de 18- en 19- jarige mystery shop bezoeken meer bezoeken zijn uitgevoerd door jongens dan door meisjes, terwijl bij de 17-jarige mystery shopper bezoeken meisjes met 75% van alle bezoeken zeer sterk zijn oververtegenwoordigd.

tabel 6 Verdeling bezoeken naar geslacht shopper, 1ste wave 2015 en 2e wave 2016

	Wave 1 18-19 jarigen	Wave 2 totaal	Wave 2 18-19 jarigen	Wave 2 17 jarigen
Man	47,0%	52,7%	59,8%	24,8%
Vrouw	53,0%	47,3%	40,2%	75,2%
Totaal	100%	100%	100%	100%
Aantal verkooppunten	3.892	4.607	3.671	936

Bron: Panteia

6 Conclusies

De belangrijkste conclusie is dat de naleving van de leeftijdsgrens voor tabaksverkoop aan 17-jarige mystery shoppers bij tabak & gemakzaken en benzinstations significant is verbeterd. Wanneer we de resultaten van deze groep uit Wave 2 vergelijken met het in het voorjaar van 2015 in opdracht van de staatssecretaris van VWS uitgevoerd onderzoek, dan blijkt het volgende.

- Bij tabak- & gemakzaken steeg de naleving ten opzichte van het voorjaar van 2015 van 36,6% naar 56,6%.
- Bij benzinstations steeg de naleving van 17,8% naar 51,9%.

Een tweede conclusie is dat in Wave 2 een verdere verbetering van naleving van de vergewisplicht bij 18- en 19-jarige mystery shoppers ten opzichte van Wave 1 is uitgebleven. Bij benzinstations steeg deze nog licht van 63,2% naar 64,6%, maar bij de tabak- & gemakzaken daalde het percentage iets, van 68,7% naar 66,2%.